

Козловський С. О.

ORCID: 0000-0002-4590-2433

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Пачковська С.-А. Ю.

ORCID: 0000-0001-9762-0879

студентка кафедри історії середніх віків та візантиністики

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

ТРАДИЦІЯ ПРЕСТОЛОНАСЛІДУВАННЯ В ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ XV–XVII СТ. В КОНТЕКСТІ ЗАКОНУ ФАТІХА

Ключові слова: Туреччина, Османська імперія, Середньовіччя, престолонаслідування, Закон Фатіха.

Османська держава вже на початках свого існування будувалась на принципах тюркських традицій та шаріату. Відтак, у своїй зовнішній і внутрішній політиці спиралась на закони ісламу. Про це свідчить винятковий вплив улемів (мусульманське духовництво) на державні питання і в час розквіту, і занепаду Османської імперії. З огляду на це, можна сказати що феномен неподільності влади і державної релігії Османська імперія успадкувала від Візантії, де існували схожі моделі державного управління та сакралізації влади правителя. Іншими визначальними рисами цієї могутньої імперії була абсолютизація влади правителя (султана) і близькосхідна модель держави.

За перші 150 років існування Османської імперії траплялись поодинокі випадки умертвіння представників чоловічої статі з роду Османів. Звичай «братовбивства» існував, але його було узаконено на офіційному рівні лиш блискучим стратегом, меценатом і завойовником – Мегмедом II Фатіхом (1432–1481), головною метою якого було бажання запобігти поділу імперії, яка мала мати лише одного правителя. Посилаючись на вчення Корану, він стверджував, що смерть принців є меншим лихом за державну смуту. В своєму «Канун-Наме» – першому за всю історію держави султанському світському законі (1453–1456) він дав чіткі вказівки своїм нащадкам про те, як їм діяти посівши трон [2, с. 213]. Даний документ був ухвалений з дозволу духовництва, а також просякнутий

посиланнями на Коран – як найвищий закон. Влучно характеризує «Канун-наме» наступна цитата: *«Заради блага держави один з моїх синів якому Бог надає султанат, може законним чином умертвити своїх братів. Більшість улемів вважає це припустимим»* [1, с. 69].

Закон Фатіха призвів до скорочення членів династичної родини і тим самим утвердив одноосібну владу султана. Нижче наведено генеалогічну таблицю випадків братовбивства в Османській імперії. Окрім вбивств, закони, прийняті Мегмедом II Фатіхом, обмежували в правах і вищих посадах навіть віддалених родичів безпосередньо султанської сім'ї, а саме синів османських принцес. Для прикладу наведемо уривок із Закону про санджакбеїв авторства Мегмеда II, в якому сказано – *«нащадки моїх доньок не можуть призначатись бейлербеями, а тільки санджакбеями»*. Метою цього закону було в певній мірі нівелювати права представників чоловічої статі, які належали до гілок Османської родини та їх домагання посісти впливові посади на місцях.

Слід підкреслити, що частими жертвами Закону Фатіха ставали не тільки брати правлячого султана але й дядьки, племінники. Стосовно нащадків султана таких як сини і внуки, то частим приводом до умертвіння ставав їхній непослух султану, а саме відкрите повстання [3, с. 25]. Яскравим прикладом цього є страта Мустафи і Баседа – синів Сулеймана I Пишного (1494–1566) які організували повстання за трон (1553 р., 1561 р.).

Найкровопролитнішим (у сенсі братовбивства) серед всіх османських султанів вважається Мегмед III (1566–1603), котрий, зійшовши на престол, вбив 19 своїх братів і стратив за бунт двох своїх синів – Селіма та Махмуда. Вважається, що він також стратив 15 конкубін вагітних від його батька [3, с. 31].

Спосіб умертвіння представників династії мав виказувати їхнє благородне походження, яке складало велику частину османського світогляду, тому згідно зі східними уявленнями обезголовлення – власне, пролиття крові членів султанської сім'ї, було недопустимим. Родичів правителя вбивали, зазвичай задушивши тонкою шовковою ниткою.

Найповніше Закон про «братовбивство» був реалізований у другій половині XVI ст., а вже з початку нового століття або за іншою версією з 1622 р. з'явилась система «кафесу», котра водночас, не відмінюючи Закон Фатіха, створювала додаткові труднощі і ослаблювала династію з кожним новим нащадком (практика «братовбивства» добігла кінця 1648 р.). На нашу думку, однією з першопричин появи «кліток для принців» стала відміна центральноазійського звичаю губернаторства (намісництва) для спадкоємців престолу Мехмедом III. Якщо висловлюватись детальніше, то ця практика вже почала добігати кінця з часу правління Селіма II (1524–1574), який вислав в Манісу лише свого старшого

сина – майбутнього султана Мурада III (1546–1595) [4, с. 91]. Згаданий султан вчинив так само стосовно свого сина Мехмеда III, допоки титул «губернатор Маніси» не став присвоюватись старшим спадкоємцям лише формально.

Зауважимо, що відміна цього звичаю стала суттєвою проблемою для виховання майбутніх султанів, адже будучи намісниками юні принци здобували досвід і навички в адміністративному управлінні, а також отримували змогу заслужити на визнання з боку урядових чинів і особливо яничарського полку. Відповідно до цієї системи трон отримував той, хто перший після смерті батька дістався до столиці, що вочевидь потребувало підтримки з боку уряду і палацових угруповань. Важливе значення відігравала також політична вага провінцій, якими керували спадкоємці.

Ізоляція спадкоємців вочевидь несла і ряд особистісних проблем, позаяк якоїсь ґрунтовної освіти не могло бути в системі «кафесу», де принци перебували від смерті батька і часто аж до самої смерті (діти правителя, яким було менше восьми років проживали в Старому палаці з своїми матерями). Деякі з принців могли мати з віком наложниць, проте стосовно останніх вживали заходів щоб вони не завагітніли [3, с. 33]. Недоліки існування кафесу можна розглядати двоєю як у світлі самих султанів, так і їхніх нащадків. Наведемо приклад трагічного життя двох султанів Ібрагіма I (1615–1648) та Сулеймана II (1642–1691) – його сина. Ібрагім I після 22 років ув'язнення в кафесі не був здатним до управління імперією і чинив свавілля, внаслідок чого був усуненим з престолу і вбитим. Можна з впевненістю сказати, що багато султанів після кафесу не тільки не були здатні до управління державою, але й мали параною та інші психічні розлади. Ще однією суттєвою проблемою було те, що вони, ставши султанами, часто або взагалі вже не могли дати життя потомству або їхні нащадки вмирали в дитячому віці. Прикладом цього став Сулейман II, який зійшов на престол в зрілому віці, однак помер не залишивши після себе нащадків.

Першим султаном, який був поміщеним у кафес, став Мустафа I (1591–1639), котрий був скинений з престолу внаслідок палацового перевороту і до свого правління та після нього залишався ув'язненим у «клітці». Він став першим султаном, який сів на престол за принципом передачі влади найстаршому спадкоємцю чоловічої статі. Ця практика почалась у 1617 р. і тривала до кінця існування Османської імперії [4, с. 92].

У підсумку слід зазначити, що система престолонаслідування в Османській імперії XV–XVII століть не була врегульована на законодавчому рівні, що робило її залежною від кривавої боротьби за трон. Вона могла змінюватись під впливом традицій і волі султанів. Це призвело до того, що в першій половині XVII ст. система престолонаслідування в Османській імперії перебувала під впливом практики і братовбивства і системи

кафесу, що призвело до ослаблення основної ланки могутньої імперії – Османської династії. Усунення та вбивства султанів (Мустафа I, Осман II, Ібрагім I, Мегмед IV) і великий вплив яничарів та духівництва, а також палацових угруповань на чолі з валіде-султан призвело до знецінення абсолютної влади султана, який вже не трактувався як могутній полководець і правитель, а лиш як символ Османської династії.

Література:

1. Іналджик Г. Османська імперія: класична доба, 1300–1600 / пер. з англ. Олександр Галенко; Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Київ : Критика, 1998. 286 с.
2. Кримський А. Історія Туреччини: звідки почалася Османська держава, як вона зростала й розвивалася і як досягла апогею своєї слави й могутності. Київ; Львів : Олір, 1996. 287 с.
3. Alderson A. D. The Structure of the Ottoman Dynasty. Oxford : At The Clarendon Press, 1956. 187 p.
4. Quataert D. the Ottoman Empire, 1700–1922. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 205 p.

УДК 94 (510).02:»7/10»

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-5>

Козловський С. О.

ORCID: 0000-0002-4590-2433

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики

Львівський національний університет імені Івана Франка

м. Львів, Україна

СЮАНЬ 選 («ВІДБІРНІ ІСПИТИ») У СИСТЕМІ АТЕСТАЦІЙ ЧИНОВНИЦЬКОГО АПАРАТУ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО КИТАЮ ЕПОХИ ДИНАСТІЇ ТАН (618–907 РР.)

Ключові слова: Китай, династія Тан, чиновництво.

Успішне функціонування адміністративної системи і бюрократичного апарату Танської імперії забезпечувалося також ефективною системою перманентної атестації кадрів держаних службовців. Загальновідомо, що «соціальним ліфтом» для формування та постійного наповнення значного прошарку державних чиновників слугували *кецзюй*